

BEDREIGD MAASTRICHT

**De dreiging van het Limburgs separatisme
en de reactie van de Maastrichtse bevolking**

Inleiding

De geschiedenis van het Limburgs separatisme is reeds veelvuldig onderwerp van onderzoek geweest. Regionale en lokale studies over de gebeurtenissen in Limburg tijdens het revolutiejaar 1848 zijn nauwelijks gepubliceerd. Er is een aantal algemene studies gepubliceerd. Bovendien zijn er scripties over een aantal Limburgse regio's. André J. Geurts bestudeerde de separatistische beweging in oostelijk Noord- en Midden-Limburg.¹ Jan Hesen wijdde zijn studie voor een belangrijk deel aan de afscheidingsbeweging in westelijk Noord-Limburg en Midden-Limburg.² Theo Gorissen beschreef het separatisme van 1848 in Sittard, Reg van Loo in zuidoostelijk Zuid-Limburg en Rob van der Heijden in Maastricht.³ Er werden alleen detailstudies gepubliceerd over Roermond en Horst in het revolutiejaar. André J. Geurts beschreef de gebeurtenissen te Roermond en Jan Hesen die te Horst.⁴

De provincie Limburg heeft in de jaren 1838-1848 wellicht één van de meest bewogen perioden van haar geschiedenis beleefd. In 1838 teken-

¹ A.J. Geurts, *Revolutionair rumoer en separatistische symbiose. Oostelijk Noord- en Midden-Limburg in het voorjaar van 1848*, Nijmegen [doctoraalscriptie K.U. Nijmegen] 1979.

² J. Hesen, *De separatistische beweging in Limburg. Achtergronden en geschiedenis, met nadruk op het jaar 1848 en in hoofdzaak gericht op het westelijk deel van Noord-Limburg*, Nijmegen [kandidaatscriptie K.U. Nijmegen] z.j.; J. Hesen, *Het separatisme in het westelijk deel van Midden-Limburg, 1848-1849. C'est malgré lui que le Limbourg est devenu hollandais*, Nijmegen [doctoraalscriptie] 1981.

³ Th.M. Gorissen, *Sittard 1848. Separatisme, vlag voor een gevarieerde lading*, Nijmegen [doctoraalscriptie K.U. Nijmegen] 1985; R.L.Th. van Loo, *Rood-wit-blauw, zwart-rood-geel of zwart-geel-rood. De separatistische beweging in Limburg in 1848, gezien in het licht van de ontwikkelingen in Zuidoost-Limburg*, Nijmegen [doctoraalscriptie K.U. Nijmegen] 1979; Rob P.W.J.M. van der Heijden, *Maastricht en de separatistische dreiging: de reacties van de inwoners van Maastricht op het Nederlandse gezag en het Limburgs separatisme in de jaren 1839-1848*, Heerlen/Utrecht [doctoraalscriptie R.U. Utrecht] 1988.

⁴ A.J. Geurts, Politieke commotie te Roermond in het voorjaar van 1848, in: *Roermond stad met verleden*, Roermond 1985, pag. 177-200; J. Hesen, Een rustige gemeente in een woelige provincie. Schetsen van Horst in het revolutiejaar 1848, in: *Horster historiën*, Horst 1986, pag. 140-154.

den de Limburgers, die deel uitmaakten van het Belgische staatsverband, onder meer via de “Protestation du Limbourg” protest aan tegen een eventuele overdracht van het oostelijk deel van het gewest aan Nederland. De toenmalige grote mogendheden scheidten Oost-Limburg desondanks van België af. Oost-Limburg keerde terug onder de soevereiniteit van Willem I. Deze bracht het gewest in 1839 – met uitzondering van de beide vestingsteden Maastricht en Venlo en hun respectieve strategische kringen – in de Duitse Bond in. Vervolgens werd het hele gewest in 1840 met Nederland verenigd. In de daaropvolgende jaren heeft de Limburgse bevolking tot tweemaal toe duidelijk te kennen gegeven de band met Nederland opnieuw te willen verbreken. De eerste afscheidingspoging in 1844 mislukte. Vier jaren later probeerden de hollandofobe Limburgers het opnieuw. De revolutie van 1848 bood hen een perspectief om de banden met het noorden te verbreken.

Deze bijdrage, die een uitwerking is van een detail uit een brede studie naar het Limburgs separatisme van de jaren 1840, handelt over de reactie van de Maastrichtse bevolking op die afscheidingspoging. Indien de Limburgse afscheidingspoging slaagde, zou de Limburgse hoofdstad in een bijzonder moeilijke positie kunnen komen te verkeren: een ver van de Nederlandse grenzen in Duitsland gelegen exclave zonder enig toekomstperspectief.

Europa werd sinds 1845 geteisterd door sociaal-economische problemen. Meervoudige internationale misoogsten van de voornaamste componenten van het volksvoedsel en speculatie dreven de prijzen van eerste levensbehoeften tot ongekende hoogten, terwijl het aantal bedeelden evenredig toenam. Er waren enkele kleinere relletjes in Venlo en Roermond, terwijl op 9 maart in Maastricht een met bloed bevuurd plakbiljet werd aangetroffen “... waarop met de pen doodshoofden waren geteekend en waarop onder anderen de woorden voorkwamen: het brood aan (vijf frank of aan ...) 25 cents of [neem] de dood; ...”. Desondanks bleef het rustig in de Limburgse hoofdstad. In veel gemeenten probeerde men de moeilijke positie van de armste gemeentenaren te verlichten door “buitengewone bedelingen” te verstrekken. Zo bedaarden de gemoederen in Roermond na subsidiëring van de broodprijs. Deze protesten waren spontaan en hadden enkel verlaging van de voedselprijzen tot doel. De hongerprotesten stonden niet in verband met de activiteiten van baron Van Scherpenzeel, die het separatisme nieuw leven wilde inblazen.⁵

⁵ S. Derks, H. Marcelis en R. Straatman, *De misoogsten in de jaren 1845-1848 in het toenmalige hertogdom Limburg. Een subsistentiecrisis*, Nijmegen | kandidaatscriptie

In de literatuur wordt nauwelijks en dan nog onvoldoende gemotiveerd aandacht besteed aan de band tussen de separatistische agitatie van 1848 en de subsistentiecrisis.

Baron Van Scherpenzeel-Heusch was één van de radicale leiders van de afscheidingspoging uit de eerste helft van de jaren 1840. Voor zover bekend, is hij de enige afscheidingsgezinde voorman die ook tijdens de subsistentiecrisis na het separatistisch echee van 1844 voor de afscheiding ijverde. Zijn activiteiten waren echter grotendeels onbekend. Alleen de Utrechtse hoogleraar J.C. Boogman memoreerde een onvindbare brochure van baron Van Scherpenzeel uit 1847. De baron schijnt echter reeds in de zomer van 1846 zijn separatistische connecties te hebben geraadpleegd over een verzoek aan de Koning om Limburg administratief van Nederland af te scheiden. Hij zou daarvoor echter onvoldoende steun hebben gekregen. Een half jaar later vestigde hij opnieuw de aandacht op zich door er bij Provinciale Staten op aan te dringen, dat het hertogdom van Nederland zou worden afgescheiden. Volgens de gouverneur steunde de baron daarbij op de publieke opinie. Alleen het besef dat de Nederlandse regering daaraan nooit zou toegeven, zorgde zijns inziens voor rust. Gouverneur Van Meeuwen adviseerde om waar mogelijk op een verzoenende manier tegemoet te komen aan Limburgse desiderata. Op die wijze zouden de Limburgers voor Nederland kunnen worden gewonnen. Omstreeks begin juli 1847 zette Van Scherpenzeel zijn ideeën uiteen in de brochure "Een woord over de tegenwoordigen toestand van het hertogdom Limburg". In deze brochure sprak de baron zich uit voor de "finale" afscheiding van het hertogdom. Enig teken van een wezenlijk pro-Duitse gezindheid kan men in de tekst niet vinden. Ondanks onvrede in brede kringen werd daarna niets meer ver-

K.U. Nijmegen] 1985, aldaar pag. 26, 34, 36-37, 65, 90, bijlage iii; J.C.G.M. Jansen, De relaties tussen stad en platteland rond Maastricht in de 18e en in het begin van de 19e eeuw. Een terreinverkenning, in: *Economisch- en sociaal-historisch jaarboek* (ESHJ), 38, 1975, pag. 73-95; Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief van het kabinet des konings, 1841-1897 (AKdK), inv.no. 4481, Gouverneur (Gouv.) aan Koning (Kon.), 15 januari 1847, Veertiendaagse geheime rapporten (VGR) 18, expeditie, 1 april 1847, VGR 22, 1 april 1847, expeditie, en VGR 25, 15 mei 1847; ARA, Kabinetsarchief van de minister van binnenlandse zaken, 1814-1897 (ABiZK), inv.no. 249, dos.no. 78, Gouv. aan Minister van binnenlandse zaken (MvBiZ), 15 maart 1847, expeditie; ARA, Archief van het ministerie van justitie, 1813-1876 (AJust.), inv.no. 4668, dos.no. 13 maart 1847, no. 12, Procureur-generaal (PG) aan Minister van justitie (MvJ), 9 maart 1847, no. 240, geheim, expeditie; Gemeentelijke Archiefdienst Maastricht (GAM), Archief van het gemeentebestuur 1814-(1981)(AGB), inv.no. 76, Raadsnotulen 13 maart 1847; GAM, Archief van de gemeentepolitie, 1816-1976 (AGPol.), inv.no. 65, Proces-verbaal (P-V) 9 maart 1847, no. 63.

nomen van het initiatief van baron Van Scherpenzeel-Heusch. Toch waren de separatistische aspiraties verre van dood. Het bleef echter uiterlijk rustig in het gewest.⁶

Limburg 1848

De eerste fase van de afscheidingspoging

Begin 1848 woei een revolutionaire stormwind over het continent. Sociale grieven, voor een belangrijk deel een gevolg van de subsistentiecrisis en de gelijktijdige economische depressie, het verlangen naar een meer liberale regeringsvorm en nationalistische gevoelens waren de drijfveren van de revolutionairen van 1848. Eind februari ontstond na de val van de Franse monarchie een kettingreactie die uitmondde in een Europese revolutie. De afzetting van de Franse Koning deed de mensen onwillekeurig terugdenken aan 1789 en de gevolgen daarvan. De gegoeide burgerij in Limburg vreesde dan ook de komst van Franse revolutionairen en hun bestrijding door troepen van de Duitse Bond. Ondanks veelal spontane incidentjes, zoals het roepen en schrijven van kreten als "vivent les Français, vive la république", bleef het net als in België relatief rustig in het Limburgse land.⁷

Sinds eind februari werden de ontwikkelingen in het buitenland met meer dan gebruikelijke aandacht gevolgd. In de tweede helft van maart richtte men de aandacht echter alweer meer noordwaarts. Willem II be-

⁶ J.C. Boogman, *Nederland en de Duitse Bond, 1815-1851*, 2 dln., Groningen/Djakarta 1955, aldaar pag. 235, 334, 339; J.L. baron van Scherpenzeel-Heusch, *Een woord over de tegenwoordigen toestand van het hertogdom Limburg*, Roermond z.j. [1847], aldaar pag. 24, 26, 30-32; Van der Heijden, o.c., bijlage 4, pag. 211-212; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 15 september 1846, VGR 10, expeditie, Gouv. aan Kon., 1 juli 1847, VGR 28, expeditie; ARA, ABiZK, inv.no. 56, dos.no. 1594, Directeur Kabinet des Konings (KdK) aan MvBiZ, 9 april 1847, no. X12, geheim, expeditie; ARA, ABiZK, inv.no. 56, dos.no. 1594, MvBiZ aan Gouv., 14 april 1847, no. 1594, zeer geheim, minuut; ARA, ABiZK, inv.no. 56, dos.no. 1594, Gouv. aan MvBiZ, 20 april 1847, no. 1635, geheim, expeditie; ARA, ABiZK, inv.no. 56, dos.no. 1594, MvBiZ aan Kon., 20 juli 1847, no. 1594, geheim.

⁷ J.C. Boogman, o.c., pag. 334; A.J. Geurts, *Commotie*, o.c., pag. 177-200, aldaar pag. 179-180; ARA, AJust., inv.no. 4670, dos.no. 10 maart 1848, no. 32, Ingekomen berichten Commandant (Com.) Koninklijke Marechaussée (KM), 1 maart 1848, afschrift.

⁸ ARA, AJust., inv.no. 4671, dos.no. 24 maart 1848, no. 191, PG Limburg aan MvJ, 22 maart 1848, no. 36, geheim, expeditie; Van der Heijden, o.c., bijlage 5, pag. 213-218.

keerde zich in dat tijdsgewricht tot het liberalisme. De grondwetsherziening sprak tot de verbeelding. Sommigen uitten onbezorgd de meest vrijzinnige denkbeelden en tal van – veelal liberale – petitieën zagen daaropvolgend in Limburg het levenslicht. Deze verzoekschriften hadden slechts voor een deel een specifiek Limburgs karakter. In een aantal petitieën verzocht men om beëindiging van de discriminatie van Limburgers bij het verdelen van ambten, terwijl enkele andere adressen betrekking hadden op het separatisme en één verzoekschrift verzocht om de Limburgse miliciens niet meer buiten het gewest te legeren. De Limburgse petitieën handelden voor het overige over belastingvermindering, liberale vrijheden, het kiesstelsel, het staatsbestuur en andere onderwerpen.⁸ Eind maart/begin april kwam de Limburgse politiek in beweging. Het werd tegelijkertijd steeds onrustiger op het platteland.⁹ Baron Van Scherpenzeel speelde daar met zijn “Project eener petitie te rigten aan Zijne Majesteit den Koning” handig op in. Hij pleitte daarin voor losmaking van Limburg uit het Nederlandse staatsbestel. Als “integrant deel van Duitschland” kon de band met Nederland slechts van administratieve aard zijn. Bovendien pleitte de baron voor een aantal liberale vrijheden.¹⁰ In deze periode werden voor het eerst weer separatistische petitieën ter tekening aangeboden.¹¹

Baron Van Scherpenzeel-Heusch kreeg steun van het Limburgse Tweede Kamerlid J.J.F.M.H. Corneli en van Alexander Schoenmaeckers, die beiden ook reeds in de vorige afscheidingspoging een belangrijke rol speelden. Van Scherpenzeel had echter niet de steun van het volledige separatistische kader van 1844. Een deel van de voormalige leiders bleef afzijdig uit argwaan ten aanzien van de revolutionaire ontwikkelingen in Frankrijk en Duitsland, terwijl de separatisten van 1848 die juist exploiteerden. In het Zuidlimburgse Schimmert (2 april) en het Middenlimburgse Neer (11 april) werden separatistische massabijeenkomsten georganiseerd. De bijeenkomst te Schimmert was een succes. De verzamelde Zuidlimburgse notabelen zouden met algemene stemmen hebben besloten dat iedere gemeente een petitie zou inzenden.¹² De animositeit nam vervolgens toe.

⁹ ARA, AJust., inv.no. 4671, dos.no. 30 maart 1848, no. 225, Gouv. aan MvJ, 27 maart 1848, no. 1975, geheim, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 3 april 1848, no. 21, Gouv. aan MvJ, 1 april 1848, no. 2010, expeditie.

¹⁰ J.L. baron van Scherpenzeel-Heusch, *Project eener petitie te rigten aan Zijne Majesteit den Koning*, Roermond [27 maart] 1848.

¹¹ *Journal du Limbourg*, 1 april 1848, pag. 2, kol. 1-2, passim.

¹² W.F. Prins, *De Limburgsche afgevaardigden in de Nederlandsche Staten-Generaal*, 1848, pag. 100.

De Limburgse publieke opinie was volgens de Limburgse media en volgens de gouverneur verdeeld. Er was een kleine groep hollandofielen en er waren hollandofoben. Deze laatste groep was onderling verdeeld. Volgens de twee Maastrichtse kranten “De Limburger” en het “Journal du Limbourg” waren de Limburgers in meerderheid niet Duits- maar Belgischgezind. “De Limburger” geloofde niet “dat de Limburgers zoo zeer alle nationaliteit zouden hebben afgeworpen om Duitschers te kunnen worden”. Zij zouden volgens de gouverneur in het algemeen niet graag in “de Duitschen warwinkel” betrokken raken. De afkeer van Duitsland was volgens hem zelfs groter dan die van Nederland.¹³ De verdeeldheid in het anti-Nederlandse kamp was volgens de gouverneur bevorderlijk voor rust en vrede.¹⁴

Limburg tussen hoop en vrees

Het Bondsdagbesluit om verkiezingen ten behoeve van een Duits nationaal parlement uit te schrijven, had consequenties voor Bonds-Limburg. Hier zouden ook afgevaardigden voor de nieuwe Duitse volksvertegenwoordiging moeten worden gekozen. Onder druk van de omstandigheden – revolutionaire Duitsers dreigden de verkiezingen in Limburg zelf te organiseren – nam de Nederlandse regering pas een maand na dato het besluit tot het organiseren van deze verkiezingen. Willem II benoemde op 28 april L.F.H. Beerenbroek tot “hertoglijk Limburgsche commissaris voor de Duitse Bondzaken”.¹⁵ Via getrapte verkiezin-

raal 1840-1880, in: *De Gids*, 100, 1936, I, pag. 341-356, aldaar pag. 349 n2, II, pag. 74-96; Geurts, *Commotie*, o.c., pag. 186, 190; Boogman, o.c., pag. 337-338; Van Loo, o.c., pag. 52-53; Th. Dorren, *Het hertogdom Limburg in zijn verhouding tot den Duitschen Bond*, in: *Limburg's Jaarboek*, 19, 1913, pag. 92-113, 146-197, aldaar pag. 156-157; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 3 april 1848, no. 21, Gouv. aan MvJ, 1 april 1848, no. 2010, expeditie; Rijksarchief in Limburg (RAL), Provinciaal archief (PA), inv.no. 494, dos.no. 2198, Officier van justitie (OfvJ) aan PG, 9 mei 1848, no. 152, afschrift; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 3 april 1848, no. 21, Gouv. aan MvJ, 1 april 1848, no. 2010, expeditie.

¹³ *De Limburger*, 5 mei 1848, pag. 1, kol. 1-3, met name kol. 3; *Journal du Limbourg*, 2 mei 1848, pag. 3, kol. 2.

¹⁴ RAL, PA, inv.no. 493, dos.no. 2108, Gouv. aan MvJ, 31 maart 1848, no. 2108, minuut; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 3 april 1848, no. 21, Gouv. aan MvJ, 1 april 1848, no. 2010, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4477, Gouv. aan Kon., 4 mei 1848, no. 2174, expeditie.

¹⁵ C.B. Wels (ed.), *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1919. Eerste periode 1848-1870. Eerste deel 1848*, Den Haag 1972, aldaar no.

gen zou Bonds-Limburg twee vertegenwoordigers afvaardigen naar Frankfurt. Toen dit bekend werd, nam de animositeit in Bonds-Limburg verder toe. De separatisten namen de hen geboden mogelijkheden te baat. Velen beschouwden de benoeming van Beerenbroek als de eerste stap tot afscheiding van Nederland. Op 12 mei kozen via algemeen mannenkiesrecht 16.559 stemgerechtigden 308 kiesmannen. Die kiesmannen kozen vervolgens op 16 mei zowel in Roermond als in Valkenburg baron Van Scherpenzeel-Heusch. Deze kreeg 290 van 303 uitgebrachte stemmen. De Baarlose baron opteerde voor het district Roermond. Vervolgens kozen de Zuidlimburgse kiesmannen op 27 mei Alexander Schoenmaeckers met 120 van 132 uitgebrachte stemmen tot tweede Bondslimburgse afgevaardigde.¹⁶

Velen zagen de afscheiding reeds als een voldongen feit. Men hoefde blijkbaar nog slechts te wachten op een uitspraak van het Duitse parlement. Daarna zou het afgelopen zijn met het Hollandse bestuur en de Nederlandse schuldenlast. Burgerlijke ongehoorzaamheid, opstootjes, belastingweigering en het hijsen van Duitse vlaggen op openbare gebouwen waren aan de orde van de dag.¹⁷

Ondanks de verkiezingsoverwinning waren de separatistische geleerden nog niet gesloten. Belgischgezinden en germanofielen stonden nog steeds tegenover elkaar.¹⁸ De overige tegenstanders van baron Van Scherpenzeel hadden zich stil gehouden. Alleen de Limburgse kranten,

119, 125, 127, 151, 156, 178, 186, 193; Boogman, o.c., pag. 310-320, 345-350; H. Grochtmann, *Die niederländische Provinz Limburg im Deutschen Bund*, Köln 1937, aldaar pag. 46.

¹⁶ Dorren, o.c., pag. 110, 120-125, 161; Grochtmann, o.c., pag. 53-55; Boogman, o.c., pag. 350; *Journal du Limbourg*, 9 mei 1848, pag. 3, kol. 2 en 29/30 mei 1848, pag. 4, kol. 3; *De Limburger*, 18 mei 1848, pag. 4, kol. 2-3 en pag. 4, kol. 3 en 29/30 mei 1848, pag. 3, kol. 3; RAL, PA, inv.no. 494, dos.no. 2168, Gouv. aan MvJ, 1 mei 1848, no. 2168, minuut; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2228, Gouv. aan MvJ, 14 mei 1848, no. 2228, minuut; Gemeente-archief Valkenburg (GAV), Archief van het gemeentebestuur van Valkenburg (AGBVb), inv.no. 6659, P-V, 16 mei 1848, zonder nummer, duplicaat; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 2 juni 1848, no. 8, Gouv. aan MvJ, 31 mei 1848, no. 2306, expeditie.

¹⁷ A.J. Geurts, Historische aspecten van de provincie(s) Limburg 1815-1848, in: *De Maasgouw*, 105, 1986, pag. 49-78, aldaar pag. 69; Boogman, o.c., pag. 352, 359; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 19 mei 1848, no. 60, Gouv. aan MvJ, 17 mei 1848, no. 2250, expeditie.

¹⁸ P.L.J.M.A. Müller, Het hertogdom Limburg en zijn verhouding tot den Duitshen Bond, in: *De Nedermaas*, 14, 1936-1937, pag. 113-116, 129-132, 155-159, aldaar pag. 132; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 2 juni 1848, no. 8, Gouv. aan MvJ, 31 mei 1848, no. 2306, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 1 juni 1848, VGR 48, expeditie.

de Kamers van Koophandel te Maastricht, Venlo en Roermond en een groep anti-separatistische kiezers in laatstgenoemde plaats hadden zich tegen het separatisme verzet.¹⁹

De Nederlandse regering volhardde tot na de mei-verkiezingen in een op besluiteloosheid lijkende politiek van afwachten. Deze houding speelde de separatisten in de kaart. Een door Den Haag gesouffleerde proclamatie beoogde herstel van de rust. Omtrent de mate van succes verschillen de meningen. Gedeputeerde Staten waren reeds terstond gereserveerd. Toezeggingen van overheidswege maakten volgens dit college niet veel indruk op de Limburgers. Ze werden als loze toezeggingen afgedaan.²⁰

Na hun uitverkiezing waren de beide Limburgse afgevaardigden naar Frankfurt afgereisd. Een direct na zijn aankomst opgestelde memorie van J.L. baron van Scherpenzeel was overigens niet pro-Duits.²¹

¹⁹ J.P. Janssen, *Maastrichtse pers 1839-1848. Een bijdrage tot de persgeschiedenis van Nederland in de 19e eeuw*, Nijmegen [doctoraalscriptie K.U. Nijmegen] z.j., aldaar pag. 119-146; D.J.J.M. Widdershoven, *Qui n'est pas avec nous est contre nous. Maastrichtse pers rond 1848*, Nijmegen [doctoraalscriptie K.U. Nijmegen] 1982, aldaar pag. 57-83; Geurts, *Commotie*, o.c., pag. 191-196; ARA, ABiZK, inv.no. 59, dos.no. 1663, Gemeenteraad (GR) Maastricht aan Kon., 11 mei 1848, zonder nummer, expeditie; GAM, Archief van de Kamer van koophandel en fabrieken te Maastricht, sinds 1922 Kamer van koophandel en fabrieken voor Maastricht, 1817-1967 (AKvK), inv.-no. 50, Kamer van Koophandel (KvK) Maastricht aan Kon., 15 mei 1848, minuut; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2318, KvK Venlo aan Kon., 7 juni 1848, zonder nummer, minuut; ARA, Archief van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1814-1944 (ATK), inv.no. 881, petitieno. 179, KvK Roermond aan Tweede Kamer (TK), 1 mei 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1691, Thissen c.s. (Roermond) aan Kon., 28 juli 1848, zonder nummer, expeditie.

²⁰ Boogman, o.c., pag. 352-354, 360, 362; Wels, o.c., no. 337; Heslen, *De separatistische beweging*, o.c., pag. 30; Heslen, *Het separatisme*, o.c., pag. 52-53; *Journal du Limbourg*, 19 mei 1848, pag. 3, kol. 3; RAL, PA, inv.no. 12529; *Provinciaal verslag van Limburg 1848*, 1848, 7; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2256, Gouv. aan ingezetenen en autoriteiten, 19 mei 1848; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2256, Gouv. en Gedeputeerde Staten van Limburg (GS) aan ingezetenen, 19 mei 1848, no. 2256; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2251, MvJ aan Gouv., 16 mei 1848, no. 41, geheim, expeditie; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2288, Ministerraad (MR) aan GS, 24 mei 1848, zonder nummer, expeditie; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2288, MvJ aan Gouv., 24 mei 1848, expeditie; RAL, PA, inv.no. 11527, GS aan Burgemeester en Schepenen (B&S) der steden en gemeenten ten plattelande, 26 mei 1848, no. PP, circulaire; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2305, Gouv. aan MvJ, 31 mei 1848, no. 2305, minuut; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 1 juni 1848, VGR 48, expeditie.

²¹ O. Haussleiter, *Die Autonomie-Bewegung des Jahres 1848 im niederländischen Herzogtum Limburg und ihr wahrer soziologischer Charakter*, in: *Rheinische Vierteljahresblätter*, 1949, pag. 97-137, aldaar pag. 117; Boogman, o.c., pag. 388.

Terwijl in Limburg de rust grotendeels terugkeerde, beijverde baron Van Scherpenzeel zich voor de separatistische zaak door een voortdurende correspondentie en door het uitgeven van brochures. Hij riep de Limburgers op tot het sturen van petities en kreeg met name respons van plattelandsbewoners. Niet minder dan 85 petities zouden hem te Frankfurt worden overhandigd.²²

De Nederlandse regering slaagde er daarentegen nauwelijks in om anti-separatistische petities vanuit Bonds-Limburg naar Frankfurt te laten insturen. Er werden slechts twee anti-separatistische adressen – beide uit Roermond – opgesteld. Petitie uit Maastricht en Venlo, die niet tot Bonds-Limburg behoorden, hadden weinig propagandistische waarde. Kenmerkend voor de stemming onder de tegenstanders van de afscheidingspoging was overigens het feit dat de anti-separatistische meerderheid in Provinciale Staten geen stelling durfde te nemen tegen de separatie.²³

Medio juli was het in het overwegend agrarische Limburg nog betrekkelijk rustig. Men werkte aan de oogst en men wachtte op de aangekondigde afscheiding. Op 19 juli besloot het parlement van Frankfurt dat Limburg “ein deutsches Bundesland wie jedes andere” was en niet met Nederland verenigd kon blijven. De uitspraak van het parlement van Frankfurt maakte een diepe indruk. De twee belangrijkste anti-separatistische kranten wijzigden hun koers en beschouwden de afscheiding als definitief. Ook de vertegenwoordigers van het Nederlands gezag in de provincie waren diep onder de indruk. In Limburg ontstond commotie en de toestand werd explosief, terwijl men met name op het Zuidlimburgse platteland uitbundig feest vierde. De beide afgevaardigden riepen hun achterban via een bijlage bij “De Limburger” van 21 juli op tot rust en orde. Zij speelden daarmee de Nederlandse autoriteiten in de kaart.²⁴

²² Haussleiter, o.c., pag. 118-120; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2333, Gouv. aan MvJ, 16 juni 1848, no. 2333, minuut; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2396, Gouv. aan MvJ, 1 juli 1848, no. 2396, minuut; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2436, Gouv. aan MvJ, 12 juli 1848, no. 2436, minuut.

²³ Boogman, o.c., pag. 363-365; *Journal du Limbourg*, 5 juli 1848, pag. 3, kol. 1-2, en 6 juli 1848, pag. 3, kol. 3; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 16 juli 1848, VGR 51.

²⁴ Grochtmann, o.c., pag. 66-73; Boogman, o.c., pag. 453-482, met name pag. 476-477, 504; H.G. Kraume, *Aussenpolitik 1848. Die holländische Provinz Limburg in der deutschen Revolution*, Düsseldorf 1979, aldaar pag. 86, 123; P.A.W. Dingemans, De invoering en afkondiging van de Duitse Bonds-wetgeving. Een aspect in de verhouding Limburg-Duitse Bond, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* (PSHAL), 115, 1979, pag. 475-494, aldaar pag. 485; Dorren,

Na het besluit van de Duitse Nationale Vergadering liet de Nederlandse regering haar afwachterende houding eindelijk varen. De gouverneur kreeg opdracht tot handhaving van rust en orde. Bovendien werd minister L.A. Lightenvelt benoemd tot gevolmachtigde des Konings. Hij reisde spoorlags af naar het probleemgewest, waar hij op 26 juli te Maastricht arriveerde. Hij nam aanstonds, in overleg met de burgerlijke, rechterlijke en militaire autoriteiten, maatregelen tot behoud en herstel van rust en orde. Hij kon daarbij beschikken over een toezegging dat de regering bereid was daarbij extra militairen in te zetten. De gouverneur deelde de bevolking vervolgens mede dat het (Nederlandse) regeringsgezag zou worden gehandhaafd, waar nodig door inzet van militairen. Het aantal Nederlandse soldaten in de provincie zou daartoe worden uitgebreid. In zijn bekendmaking van 28 juli bekleemtoonde de gouverneur dat het besluit van 19 juli zeker niet de definitieve uitspraak over de afscheiding betekende. Slechts met inwilliging van de Koning en onder goedkeuring van de Staten-Generaal zou het hertogdom van de Nederlandse staat kunnen worden losgemaakt. De gouverneur riep op tot rust en onderwerping aan wet en orde. Het Nederlandse leger zou tegen elke ordeverstoring optreden. Van Scherpenzeel riep na een gesprek met Lightenvelt (30 juli) zijn achterban opnieuw op tot handhaving van rust en orde. De situatie escaleerde daarna niet verder. De welgestelden en tegenstanders van de afscheiding werden enigszins gerustgesteld, terwijl een aantal separatisten aan het twijfelen werd gebracht. Belangrijker was echter het optreden van het leger, dat op 30 juli in kolonne (400 manschappen) vanuit de Limburgse hoofdstad de provincie in trok om orde op zaken te stellen. Het contingent werd nadien ook nog uitgebreid.²⁵

o.c., pag. 167; Janssen, o.c., pag. 135-136; Widdershoven, o.c., pag. 76-78; *De Limburger*, 21 juli 1848, bijlage; ARA, AKdK, inv.no. 4203, dos.no. C26, Minister van oorlog (MvO) aan Kon., 29 juli 1848, no. L23, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 23 juli 1848, no. 80A, PG aan MvJ, 21 juli 1848, no. 602, geheim, expeditie; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2508, Com. KM brigade Heerlen, 28 juli 1844, no. Z, expeditie, geheim; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2446, Gouv. aan MvJ, 16 juli 1848, no. 2446, minuut.

²⁵ Boogman, o.c., pag. 497-499, 515-520; A.J. Geurts, *De separatistische beweging in Limburg in 1848 met name in oostelijk Noord-Limburg*. Nijmegen [kandidaatsscriptie K.U. Nijmegen] z.j., pag. 96; Van Loo, o.c., pag. 90; Grochtmann, o.c., pag. 71-75; Wels, o.c., no. 354, 355 en 361 n.l.; ARA, Archief van de eerste afdeling binnenlands bestuur, 1832-1848 van het ministerie van binnenlandse zaken (ABiZ1), inv.no. 2631, dos.no. 25 juli 1848, no. 31bis, Koninklijk Besluit (KB), 24 juli 1848, no. 78, afschrift; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Gouv. aan MvBiZ, 19 oktober 1848, no. 2905, vertrouwelijk, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.-

Een maand na het besluit van de Duitse Nationale Vergadering was het separatisme weliswaar nog niet verslagen, maar wel op zijn retour. Dit was niet alleen het gevolg van het optreden van de Nederlandse regering, maar ook van het feit dat de revolutionaire Duitsers geen eigen machtsmiddelen ter beschikking hadden en de Limburgse kwestie in Frankfurt door tal van andere problemen naar de achtergrond werd verdrongen. De realisering van het besluit van 19 juli werd daardoor steeds meer afhankelijk van de Nederlandse regering, waarvan het gezag steeds nadrukkelijker in Limburg aanwezig was. Het “*Journal du Limbourg*”, dat maar kort in een separatistische overwinning had geloofd, kon dan ook op 29 augustus jubelen dat het separatisme was gestorven: “*elle est morte à jamais*”.²⁶ In de daaropvolgende maanden kregen de verwickelingen in Frankfurt nauwelijks meer aandacht. Van begin augustus tot medio oktober was de afscheidingsbeweging dan ook geen factor meer die de gezagsdragers verontrustte.²⁷ Het separatisme leefde echter nog wel degelijk bij de Limburgse bevolking. De Bondscommissaris, de gouverneur en de Nederlandse regering achtten overheidsbemoeienis noodzakelijk om te voorkomen dat separatistische kandidaten bij de verkiezingen van 1 december naar de Tweede Kamer zouden worden afgevaardigd. Men vreesde vooral voor de drie Zuidlimburgse kiesdistricten. De anti-separatistische/gouvernementele propaganda probeerde de Limburgers ervan te overtuigen, dat aansluiting bij Duitsland hun eigen materiële en immateriële belangen zou schaden. De nieuwe op 3 november afgekondigde liberale grondwet zou immers goede mogelijkheden bieden voor een vrije ontplooiing van het katholieke ge-
loofsleven.²⁸

no. 3 augustus 1848, no. 7, Gouv. aan MvJ, 31 juli 1848, no. 2533, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4203, dos.no. K26, MvO aan Kon., 1 augustus 1848, no. S23, expeditie; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2502, Gouv., 28 juli 1848, no. 2502, publicatie, minuut; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2504, MvJ aan Gouv., 24 juli 1848, no. 70, geheim; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2510, KB, 24 juli 1848, no. 78, afschrift; RAL, PA, inv.no. 496, dos.no. 2528, MvBiZ aan GR, 29 juli 1848, no. 1690, afschrift; RAL, PA, inv.no. 578, Gouv. aan Kon., 1 augustus 1848, VGR 52, minuut; Gemeente-archief (GA) Mook en Middelaar, Archief gemeentebestuur Mook en Middelaar (AGBM&M), inv.no. 33, dos.no. 413, PG aan OfvJ Roermond, 1 augustus 1848.

²⁶ Grochtmann, o.c., pag. 96; *Journal du Limbourg*, 29 augustus 1848, pag. 3, kol. 2-3, met name kol. 3.

²⁷ Boogman, o.c., pag. 672-678; Widdershoven, o.c., pag. 88-92; *Journal du Limbourg* en *De Limburger*, 15 oktober-30 november 1848; *Journal du Limbourg*, 16 oktober 1848, pag. 4, kol. 1.

²⁸ Dépêche van generaal Willmart van 12 oktober 1848, geciteerd bij Fl. de Lannoy,

De separatisten lieten zich door de Nederlandse campagne en de gebeurtenissen in Frankfurt echter niet uit het veld slaan. Ze sloten de geleerden en zelfs de voormalige Belgischgezinde adellijke separatisten van 1844 sloten zich bij de groep rond Van Scherpenzeel aan nu de revolutionairen in Duitsland steeds meer terrein verloren en hun nederlaag nog slechts een kwestie van tijd was. In Limburg werden opnieuw separatistische vergaderingen georganiseerd en de separatisten zouden bij de censuskiezers zelfs weer aan populariteit winnen.²⁹

Na twee rondes bleken de anti-separatisten in de kiesdistricten Venlo, Roermond en Maastricht te hebben gewonnen en de separatisten in Sittard en Heerlen. De separatisten verwierven in heel Limburg 40,7 procent van de uitgebrachte stemmen bij een opkomstpercentage van 74,9 procent.³⁰ In tegenstelling tot de meivervkiezingen participeerden in december ook de stemgerechtigden uit Maastricht en Venlo en hun rayons. En juist in deze plaatsen woonde een belangrijk deel van de Nederlandsgezinde kiezers, zoals protestanten, ambtenaren, industriëlen en handelslieden.³¹

De uitslag is waarschijnlijk beïnvloed door de geestelijkheid, die de besluiten van Frankfurt inzake kerkelijke aangelegenheden afwees. De uitwijzing van enkele religieuze orden uit Duitsland en het standpunt aangaande het celibaat en de zondagsrust waren voor de clerus onaanvaardbaar. Overigens zouden de katholieken bij afscheiding van Nederland aanzienlijke overheidssubsidies verliezen.³²

Le duché de Limbourg et le parlement de Francfort en 1848, in: *Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller à l'occasion de son jubilé de 50 années de professorat à l'université de Louvain 1863-1913*, II, Louvain/Paris 1914, pag. 564-578, aldaar pag. 568 n2; Boogman, o.c., pag. 668, 689; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Beerenbroek aan ..., 19 oktober 1848, zonder nummer, afschrift; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Gouv. aan MvBiZ, 19 oktober 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, MvBiZ aan Gouv., 21 oktober 1848, zonder nummer, geheim, minuut; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Gouv. aan MvBiZ, 15 november 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 1 november 1848, VGR 58, expeditie; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 2998, Gouv. aan MvJ, 16 november 1848, no. 2998, minuut.

²⁹ Boogman, o.c., pag. 585-590; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Gouv. aan MvBiZ, 20 november 1848, no. 3007, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 1 december 1848, VGR 60, expeditie; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3049, Gouv. aan MvJ, 1 december 1848, no. 3049, minuut.

³⁰ RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3050, Gouv. aan MvBiZ, 2 december 1848, no. 3050, minuut.

³¹ RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3050, Gouv. aan MvBiZ, 2 december 1848, no. 3050, minuut.

³² Hausseleiter, o.c., pag. 116; *Wenk aan de Roomsche Katholieke geestelijken in Lim-*

Begin 1849 spatte de separatistische gelegenheidscoalitie uiteen.³³ De nieuwe Nederlandse grondwet voldeed aan een aantal wensen van de katholieke Limburgers. Enkel de fiscale grieven waren overeind gebleven. De terugkeer van de rust, zowel nationaal als internationaal, bood de separatisten bovendien geen mogelijkheden meer. Morrend schikten de Limburgers zich, misschien wachtend op nieuwe kansen, in hun Nederlands lot.

De Maastrichtse reactie

De eerste fase van de afscheidingspoging

Het revolutiespook waarde sinds het bekend worden van de val van de Franse monarchie door de hoofden van de goeode burgerij. Ook de welgestelde Maastrichtenaars waren uitermate ongerust. Velen verkochten hun waardepapieren en wachtten in spanning de komende gebeurtenissen af. Al spoedig werden de eerste republikeinse kreten gehoord. Op 27 februari 1848 werd 's avonds in een koffiehuis op het Onze-Lieve-Vrouweplein "vive la république" geroepen.³⁴ Gouverneur Van Meeuwen verwachtte als gevolg van de aanwezigheid van het Nederlands garnizoen echter geen rebellie. Hij sloot incidenten in de Belgischgezinde stad echter niet uit! In verband met de onrust werd het contingent Koninklijke Marechaussee in de Limburgse hoofdstad met vijf manschappen uitgebreid. Desondanks bleef het meerdere dagen onrustig. Zo zou men in een Maastrichtse herberg hebben verklaard dat "... te Parijs eene gereformeerde revolutie was uitgebarsten, en dat in het vervolg te Maastricht de Roomschen zouden moeten begraven worden" en enkele dagen later riepen dronken lotelingen in Maastricht een republikeinse leuze. Ernstige incidenten bleven echter uit. Ook toen de Franse revolutie van 1848 uitwaaide over bijna heel Europa bleef het –

burg, Maastricht z.j., passim; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3098, Gouv. aan MvJ, [medio] december 1848; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3013, Gouv. aan MvBiZ, 21 november 1848, no. 3013, minuut; ARA, Archief van de tweede afdeling binnenlands bestuur, 1832-1877 van het ministerie van binnenlandse zaken (ABiZ2), inv.-no. 13, dos.no. 1 december 1848, no. 24, Gouv. aan MvBiZ, 29 november 1848, zonder nummer, expeditie.

³³ ARA, AKdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 1 februari 1849, VGR 64, expeditie.

³⁴ *De Limburger*, 7 maart 1848, pag. 1, kol. 1-2, met name kol. 1; ARA, AJust., inv.no. 4670, dos.no. 10 maart 1848, no. 32, Berichten Com. KM, 1 maart 1848, afschrift.

behoudens enkele kleinere incidenten – rustig in Maastricht. In maart en begin april waren er geen noemenswaardige incidenten. De rust werd ook niet verstoord toen Petrus Regout een kwart van zijn personeel, 139 mensen, merendeels vrouwen en kinderen, ontsloeg. Door de aanleg van het kanaal naar Luik was de vraag naar arbeidskrachten echter groot genoeg om “iedere werkman, die het met ernst begeert, voldoende arbeid” te verschaffen.³⁵

Gouverneur Van Meeuwen vertrouwde de Belgischgezinde Maastrichtenaren echter niet helemaal en keerde zich dan ook tegen een voorstel tot instelling van een burgerwacht. Deze zou zijns inziens vanwege het “gebrek aan nationaliteit” wel eens contraproductief kunnen zijn.³⁶

De koerswijziging van de Koning in liberale richting kreeg veel aandacht in Maastricht. De beide plaatselijke dagbladen riepen tot petitionnement op. Waarschijnlijk speelden de kranten met hun oproep in op activiteiten die reeds in een vergevorderd stadium waren. Er werden vanuit Maastricht in totaal vijf petitieën ingezonden. Twee daarvan zijn geheel gewijd aan kerkelijke kwesties. De overige drie zijn uitermate liberaal van karakter. De belastingproblematiek, die in de meeste Limburgse petitieën zo’n vooraanstaande rol speelde, is minder prominent aanwezig. In Maastricht werd men overigens ook minder geplaagd door

³⁵ GAM, AGPol., inv.no. 119, P-V, 25 maart 1848, zonder nummer; GAM, AGPol., inv.no. 119, P-V, 31 maart 1848, zonder nummer; GAM, AGPol., inv.no. 119, P-V, 1 april 1848, zonder nummer; ARA, AJust., inv.no. 4670, dos.no. 10 maart 1848, no. 92, Berichten Com. KM, 3 maart 1848, afschrift; ARA, AJust., inv.no. 4671, dos.no. 27 maart 1848, no. 229, Gouv. aan MvJ, 25 maart 1848, no. 1965; ARA, AJust., inv.no. 4671, dos.no. 30 maart 1848, no. 252, PG Limburg aan MvJ, 26 maart 1848, no. 42, geheim, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4671, dos.no. 3 april 1848, no. 21, Gouv. aan MvJ, 1 april 1848, no. 2010, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 19 april 1848, no. 130, B&S aan Gouv., 14 april 1848, no. 909, geheim, afschrift; ARA, Archief van de commandant van de (IIe) brigade cavalerie (1841-1853) en inspecteur der cavalerie (1853-1860) belast met het toezicht op het korps koninklijke marcheaussee, 1841-1860 (AKM), inv.no. 97, Com. KM Limburg aan Com. belast met het algemeen toezicht over KM, 28 februari 1848, no. 288, expeditie; ARA, ATK, inv.no. 880, petitieno. 72; RAL, PA, inv.no. 493, dos.no. 1927, Gouv. aan MvJ, 3 maart 1848, no. 1927, minuut; RAL, PA, inv.no. 578, Gouv. aan Kon., 1 maart 1848, VGR 42, minuut. Gereformeerd was afgeleid van het woord “réformes” in de berichtgeving over Parijs, terwijl de opmerking over het begraven het gevolg was van de vrees dat de priesters de lijken in de toekomst niet meer van huis naar de kerk zouden mogen begeleiden.

³⁶ RAL, PA, inv.no. 493, dos.no. 1927, Gouv. aan MvJ, 3 maart 1848, no. 1927, minuut; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 7 april 1848, no. 61, Gouv. aan MvJ, 4 april 1848, no. 2022, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 9 april 1848, no. 72, Gouv. aan MvJ, 7 april 1848, no. 2039, expeditie.

de geadmodieerde accijnzen, enkel de accijns op de brandstoffen werd er bij admodiatie geheven. De eerste petitie werd ter tekening aangeboden aan de belangrijkste inwoners van de stad. Ze telde nadien dan ook veel handtekeningen van prominenten uit het economisch leven, veelal leden van de sociëteit Momus. Met 370 handtekeningen werd ze aan de Tweede Kamer aangeboden. Achter petitie nummer twee, die we enkel uit de krant kennen, staken de jonge advocaten P.F.E. van Wintershoven, N. Nijst en M. Wijngaard. Het is niet bekend of zij na de actie onder de Momus-leden nog een substantieel aantal handtekeningen wisten te vergaren. De ondertekenaars van de derde petitie behoren niet tot het spraakmakende deel van de stedelijke bevolking.³⁷

Een poging om het stadsbestuur een petitie bij de Koning of de Staten-Generaal te laten indienen, leed schipbreuk. Gemeentebesturen waren daartoe immers niet gemachtigd. Het liberale "Journal" suggereerde de raadsleden dat dan maar niet als gemeenteraad te doen, maar als burgers onder vermelding van hun kwaliteit als raadslid.³⁸ Separatistische geluiden werden eind maart/begin april 1848 door de uiterst verontruste en waakzame Nederlandse gezagsdragers en door de plaatselijke pers in Maastricht nog niet gesignaleerd.

Terwijl in Bonds-Limburg J.L. baron van Scherpenzeel-Heusch c.s. de publieke opinie bespeelden ten behoeve van de afscheiding van het herzogdom, werden geen bewijzen voor dergelijke activiteiten in de Limburgse hoofdstad gevonden.

De inwoners van de vestingsteden Maastricht en Venlo en hun strategische rayons, die door Willem I in 1839 buiten het verdrag met de Bond waren gehouden, behoorden niet tot Bonds-Limburg.³⁹ De Maastrich-

³⁷ *De Limburger*, 26 maart 1848, pag. 1, kol. 1-2, met name kol. 2; *Journal du Limbourg*, 27-28 maart 1848, pag. 2, kol. 3, pag. 3, kol. 1, met name pag. 2, kol. 3, 31 maart 1848, pag. 2, kol. 2-3, zie voor de Maastrichtse petitie uit 1848 bijlage 2; ARA, ATK, inv.no. 880, petitieno. 72. Dekens arrondissement Maastricht aan TK, 9 februari 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, ATK, inv.no. 880, petitieno. 106, Broederschappen Onze Lieve Vrouwekerk aan TK, 21 maart 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, ATK, inv.no. 880, dos.no. 107, W. Steins c.s. aan TK, 27 maart 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, ATK, inv.no. 880, petitieno. 110, F. Verwey c.s. aan TK, april 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 5 april 1848, no. 47, PG aan MvJ, 3 april 1848, zonder nummer, expeditie.

³⁸ ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 5 april 1848, no. 47, PG aan MvJ, 3 april 1848, zonder nummer, expeditie; *Journal du Limbourg*, 27 en 28 maart 1848, pag. 2, kol. 3, en 1 april 1848, pag. 2, kol. 1.

³⁹ A.J. Geurts, De Limburgse meivervkiezingen in 1848: Kanttekeningen bij de interpretatie van de uitslag, in: A.J. Geurts (ed.), *Verwoord verleden. Opstellen over het*

tenaren werden dan ook niet opgeroepen voor deelname aan de verkiezing van de Limburgse leden voor het Duitse nationale parlement. Terwijl de animositeit hoog opliep, hielden de meeste tegenstanders van baron Van Scherpenzeel c.s. zich stil. Alleen de Limburgse kranten, een aantal Kamers van Koophandel en een groep Roermondse kiezers namen de handschoen op. De twee Maastrichtse kranten, het "Journal du Limbourg" en "De Limburger" waren sceptisch en wezen het separatisme af. De Maastrichtse Kamer van Koophandel deelde die mening.⁴⁰

Maastricht tussen vrees en hoop

De Maastrichtse bevolking reageerde bijzonder verontrust op de verkiezingsoverwinning van de separatisten. Men wenste duidelijkheid. Indien de Nederlandse regering in de separatie berustte, dan zou er een uitbarsting van misnoegen kunnen plaatsvinden. Indien de Limburgse afscheidingspoging slaagde, zou de Limburgse hoofdstad namelijk in een bijzonder moeilijke positie komen te verkeren: een ver van de Nederlandse grenzen in Duitsland gelegen Nederlandse exclave zonder enig toekomstperspectief. En tijdens de Belgische Opstand had men al kennis gemaakt met de desastreuze gevolgen van een dergelijke positie.⁴¹ In een proclamatie van 19 mei verklaarden gouverneur en Gedeputeerde Staten dat de verhouding met Nederland door de recente gebeurtenissen niet was gewijzigd. Volgens hen werd ten onrechte gedacht dat de band van Limburg met Nederland zou worden geslecht. Limburg was volgens hen immers als gevolg van de tractaten een Nederlandse provincie, die alleen door een morele band met Duitsland was verbonden. De bevolking werd erop gewezen dat de bestaande wetten

Noord-Limburgse Maasdal en aangrenzend Duits gebied, aangeboden aan J.G.M. Stoel ter gelegenheid van haar zestigste verjaardag. Lomm 1982, pag. 52-57, aldaar pag. 55. Van deelname uitgesloten waren de bewoners van de (gedeelten van) gemeenten, behorend tot de strategische kring van Maastricht en Venlo: enerzijds Maastricht, Amby, Borgharen, Heer, Sint-Pieter en Oud-Vroenhoven en delen van Meerssen en Gronsveld en anderzijds Venlo en Tegelen en delen van de gemeenten Arcen en Velden, Grubbenvorst en Maasbree.

⁴⁰ Janssen, o.c., pag. 119-146; Widdershoven, o.c., pag. 57-83; ARA, ABiZK, inv.-no. 59, dos.no. 1663, GR Maastricht aan Kon., 11 mei 1848, zonder nummer, expeditie; GAM, AKvK, inv.no. 50, KvK Maastricht aan Kon., 15 mei 1848, minuut.

⁴¹ ARA, AJust., inv.no. 4672, dos.no. 19 mei 1848, no. 60, Gouv. aan MvJ, 17 mei 1848, no. 2250, expeditie.

van kracht bleven en zouden worden gehandhaafd.⁴² Enkele gebeurtenissen in mei en juni duiden op verdeeldheid. Terwijl de geboede burgerij om materiële redenen voorstander was van handhaving van het Nederlandse gezag, kan een dergelijke uitspraak niet met stelligheid worden gedaan voor de overgrote meerderheid van de bevolking. Eind mei werd enkele malen een onduidelijke, "grootte volks vergadering" aan het eind van de Brusselsestraat gerapporteerd.⁴³

Medio juni leek de situatie te escaleren. Op 11 en 12 juni waren er in Wijk en buiten de Wijckerpoort problemen tussen Limburgse miliciens en reguliere Nederlandse soldaten. Het "Journal du Limbourg" sprak het algemeen verbreide vermoeden uit dat de separatisten een rol hadden gespeeld bij het ontstaan van de problemen. Het onbeduidende plaatselijke weekblad "l'Aviso de la Meuse" was het daar echter volstrekt niet mee eens.⁴⁴ Op 13 juni riep iemand, getooid met een Bondscoarde, "Vivat de republiek". In een herberg aan het Onze-Lieve-Vrouweplein werd dat herhaald.⁴⁵ Diezelfde middag ontstonden er geringe problemen tussen twee grote groepen Limburgse Jagers en Nederlandse soldaten. Aanleiding was de arrestatie van een dronken Limburgse Jager. Een grote groep nieuwsgierigen trok partij voor de Limburgse miliciens. In verband met de handhaving van rust en orde werd de taptoe vervroegd. Maar ook nadat de militairen de kazernes hadden opgezocht, bleef het onrustig in de stad. De arrestatie van een jeugdige schoenmaker was aanleiding voor verdere onrust. Vijf- à zeshonderd mensen waren hiervan getuige. De zaak liep echter niet uit de hand. De volgende avond waren soldaten en burgers opnieuw op de been. Omstreeks zeven uur verzamelde men zich in de nabijheid van de Maasbrug. Twee inwoners wierpen geld in het publiek. De politie was van mening dat er sprake was van een complot. Het geld zou volgens de politie "door meer gefortuneerde en kwaadwillige" zijn verstrekt om "de goede en weldenkende ingezetenen" angst aan te jagen en om

⁴² Boogman, o.c., pag. 360; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2251, MvJ aan Gouv., 16 mei 1848, no. 41, geheim, expeditie; *Journal du Limbourg*, 19 mei 1848, pag. 3, kol. 3; RAL, PA, inv.no. 495, dos.no. 2256, Publicatie Gouv., 19 mei 1848; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 2 juni 1848, no. 8, Gouv. aan MvJ, 31 mei 1848, no. 2306, expeditie.

⁴³ Haussleiter, o.c., pag. 111-112; GAM, AGPol., inv.no. 67, P-V, 27 mei 1848, no. 141-142.

⁴⁴ *Journal du Limbourg*, 15 juni 1848, pag. 3, kol. 2; *L'Aviso de la Meuse*, 17 juni 1848, pag. 3, kol. 1-2, met name kol. 1; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 19 juni 1848, no. 44, PG aan MvJ, 14 juni 1848, no. 483, geheim, expeditie.

⁴⁵ GAM, AGPol., inv.no. 67, P-V, 15 juni 1848, no. 164.

“hunne misdadige voornemens ten uitvoer te kunnen brengen”. Er ontstonden echter geen ongeregelde heden en de rust keerde weer. In de daaropvolgende weken werden geen verdere incidenten gemeld.⁴⁶

Het besluit van 19 juli maakte diepe indruk in Maastricht. De burgerij was neerslachtig en de gouverneur verwachtte “eene ontploffing van misnoegen” indien Den Haag met de afscheiding zou instemmen. Het bleef echter rustig binnen de omwalling.⁴⁷

Inmiddels nam men de aankondiging van de afscheiding uiterst serieus. Illustratief is de houding van de Maastrichtse wijnhandelaar en gemeenteraadslid J.M. Nypels. Deze hoopte bij het scheiden van de wegen nog snel een slaatje uit de aanstaande overgangssituatie te slaan. Hij schreef zijn klanten:

“Wel Edele Heer!

Ten gevolge van de onlangs door de Frankfurtsche Bonds-Vergadering genomene beslissing, dat Limburg van het Koninkrijk der Nederlanden gescheiden en als een zelfstandige deutsche staat bestuurd moet worden, zullen binnen kort de deutsche tolbeambten midden in Limburg geplaatst worden en onze stad van de vorige communicatie met de overige deelen van ons gewest beroven.

Deze verandering zal eene belangrijke verhooging van regten op de fransche wijnen te weeg brengen.

Wenschende mijne kalanten in de mogelijkheid te stellen om zich nog vóór de ten uitvoerlegging van dezen maatregel van het benodigde te voorzien, zoo neem ik de vrijheid UWEd. te berigten, dat mijn reiziger de Heer Mulkens, zijne tournée reeds begonnen heeft, ten einde nog bij tijds uwe bestelling te mogen ontvangen.

⁴⁶ *De Limburger*, 15 juni 1848, pag. 3, kol. 2; *Journal du Limbourg*, 15 juni 1848, pag. 3, kol. 2; *Journal du Limbourg*, 17 juni 1848, pag. 3, kol. 2; GAM, AGPol., inv.no. 67, P-V, 14 juni 1848, no. 162; GAM, AGPol., inv.no. 67, P-V, 15 juni 1848, no. 165, minuut; ARA, AKdK, inv.no. 4202, dos.no. X20, Opperbevelhebber (Opbv) Maastricht en Limburg, 15 juni 1848, no. A36, vertrouwelijk, afschrift; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 19 juni 1848, no. 45, Gouv. aan MvJ, 16 juni 1848, no. 2333, expeditie; ARA, AKdK, inv.no. 4202, dos.no. G21, MvO aan Kon., 21 juni 1848, no. Q18, vertrouwelijk, expeditie.

⁴⁷ Boogman, o.c., pag. 506-507; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 24 juli 1848, no. 81, Gouv. aan MvJ, 22 juli 1848, zonder nummer; ARA, AKdK, inv.no. 4203, dos.no. K25, Opbv aan MvO, 22 juli 1848, no. 44, afschrift; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1690, GR aan Kon., 25 juli 1848, zonder nummer, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 28 juli 1848, no. 105, PG aan MvJ, 26 juli 1848, no. 616, geheim, expeditie; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 3 augustus 1848, no. 7, Gouv. aan MvJ, 31 juli 1848, no. 2533, expeditie.

Indien het UWEd. mogt dienstig voorkomen nog vóór de aankomst van voornoemden Heer den benodigden wijn te bekomen, verzoek ik UWEd. mij ten spoedigste met UWEd. verlangen bekend te maken.

Gelieve in aanmerking te nemen, dat na de plaatsing van de tollinie op de Maas, geene fransche wijnen het duitsch gedeelte van Limburg zullen kunnen binnenvaren, dan onder betaling der zware inkomende regten, welke in het Zollverein op alle vreemde wijnen geheven worden”.⁴⁸

Tijdens die spannende juli-dagen nam de opperbevelhebber voorzorgsmaatregelen om Maastricht als steunpunt voor het Nederlandse gezag te behouden. Buitenposten werden bezet, extra wachten ingezet en de surveillance opgevoerd.⁴⁹ De aanwezigheid van 329 Limburgse infanteristen, Limburgse Jagers, zullen van invloed zijn geweest op de maatregelen van de opperbevelhebber. Ze werden immers als een potentiële bron van gevaar gezien.⁵⁰

De beide Maastrichtse dagbladen maakten een stormachtige ontwikkeling door. Het “Journal du Limbourg” en “De Limburger” wijzigden hun koers. Hadden ze het separatisme voordien voortdurend bestreden, na het bekend worden van het besluit van 19 juli hingen ze de huik naar de wind. “De Limburger” was van mening dat aansluiting bij Bonds-Limburg voor Maastricht het beste was. De redactie nam bovendien het initiatief tot een separatistische petitie. In het verzoekschrift, dat de volgende dag werd gepubliceerd, verzocht men om zowel Venlo als Maastricht in een eventuele afscheiding mee te nemen. Volgens de redactie zouden 104 mensen de petitie ten kantore van de krant reeds op de eerste dag hebben getekend. Ook het “Journal” was toen van mening dat voor Limburg op dat moment de Duitse optie de minst slechte was. Voor Maastricht zou dat eveneens het beste zijn. De stad zou als eenzame voorpost in vreemd gebied in strategisch opzicht voor Nederland geen waarde meer hebben en aan zijn lot zijn overgelaten. Maas-

⁴⁸ J.M. Nypels aan ... [J.B. de Marchant et d'Ansembourg], 22 juli 1848, zonder nummer, expeditie, gedrukt, in: Huisarchief Amstenrade (HAA), zonder nummer.

⁴⁹ ARA, AKdK, inv.no. 4203, dos.no. K25, Opbv aan MvO, 22 juli 1848, no. 44, afschrift.

⁵⁰ ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 23 juli 1848, no. 80A, PG aan MvJ, 21 juli 1848, no. 602, geheim; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 24 juli 1848, no. 81, Gouv. aan MvJ, 22 juli 1848, zonder nummer; ARA, AKdK, inv.no. 4203, dos.no. K25, Opbv aan MvO, 22 juli 1848, no. 44, afschrift; ARA, AJust., inv.no. 4673, dos.no. 28 juli 1848, no. 105, PG aan MvJ, 26 juli 1848, no. 616, geheim, expeditie.

tricht zou volgens het “Journal” hoofdstad van het hertogdom moeten blijven. De krant riep de gemeenteraad op om de Nederlandse regering de hopeloze positie van Maastricht duidelijk te maken en bij voorbaat te protesteren tegen een mogelijk isolement en tegen elke separatie die de welvaart van Maastricht in gevaar zou brengen. De gemeenteraad moest direct handelen. Indien het stadsbestuur geen besluit in die zin zou nemen, dan zou de krant zelf een vergadering van de burgerij uitschrijven.⁵¹

Enkele dagen later pleitte het stadsbestuur voor relaties met zowel het hertogdom als Nederland. Vrij handelsverkeer met beide partners beschouwde men als noodzakelijk voor het behoud van de stedelijke welvaart. Men deed uiterst pragmatisch geen uitspraak over de positie van de stad indien de afscheiding van Bonds-Limburg van Nederland zou worden geëffectueerd.⁵²

Reeds één dag na de koerswijziging in separatistische zin gooide de uitgever van het “Journal” het op een accoord met het Nederlands gezag, zwakte zijn mening af en pleitte tegen de afscheiding van Bonds-Limburg van Nederland. Indien Limburg desondanks Duits zou worden, dan vroeg de redactie echter Maastricht eveneens in de Duitse Bond te incorporeren.⁵³

De Maastrichtse Kamer van Koophandel, die zich eerder om economische redenen tegen incorporatie in Duitsland had verzet, nam standvastig opnieuw eenduidig stelling tegen de separatie. Zij verzocht de Koning zo krachtig mogelijk zijn rechten en de belangen van de Limburgers te beschermen tegen de Duitse aanspraken en zo Limburg “van eenen onvermijdelijken ondergang te bevrijden”.⁵⁴

Tijdens die roerige juli-dagen was de publieke opinie in Maastricht verdeeld: de gegoede burgerij was neerslachtig, het stadsbestuur probeerde de kool en de geit te sparen, terwijl de Kamer van Koophandel Nederlandsgezind was. De krant “De Limburger” sloot zich bij het blijkbaar winnende separatisme aan, terwijl het opportunisme van concurrent het “Journal du Limbourg” voor een zigzagkoers zorgde.

⁵¹ Boogman, o.c., pag. 507-508; De scheiding, in: *De Limburger*, 23 juli 1848, 24/25 juli 1848, pag. 1, kol. 2-3 en 30 juli 1848, pag. 3, kol. 1; *Journal du Limbourg*, 23 juli 1848, pag. 1, kol. 3, pag. 2, kol. 2, met name pag. 2, kol. 2, 29 juli 1848, pag. 4, kol. 2-3 en 30 juli 1848, pag. 3, kol. 1.

⁵² ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1690, GR Maastricht aan Kon., 25 juli 1848, zonder nummer, expeditie.

⁵³ Boogman, o.c., pag. 508; *Journal du Limbourg*, 26 juli 1848, pag. 3, kol. 2-3.

⁵⁴ KvK Maastricht aan Kon., 27 juli 1848, zonder nummer, minuut, GAM, KdK, inv.no. 50.

De maatregelen die de Nederlandse autoriteiten eind juli namen tot herstel van rust en orde bezwoeren het separatistisch gevaar. De Maastrichtse bevolking werd gerustgesteld. Het werd weer rustig en de eerder gesignaleerde angst voor de toekomst verdween. Tussen begin augustus en medio oktober was, behalve in de pennestrijd tussen het “*Journal du Limbourg*” en de separatistische “*De Limburger*”, de afscheidingsbeweging geen verontrustende factor meer. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van december 1848 waren de separatisten opnieuw van de partij.⁵⁵ In het kiesdistrict Maastricht hoopten zowel separatisten als hun tegenstanders op een overwinning.⁵⁶ De separatisten werden daar evenwel verslagen. De keuze van de stedelijke kiezers en steun van de geestelijkheid zouden daar een belangrijke rol in hebben gespeeld.⁵⁷

Besluit

Slechts enkele bekende Maastrichtenaars hebben zich – al dan niet openlijk – tot het separatisme bekend. Edmond van Wintershoven deed dit als hoofdredacteur van de separatistische krant “*De Limburger*” openlijk. Zijn carrière in de daaropvolgende jaren is opmerkelijk. Hij werd nog tijdens de afscheidingspoging, in juni 1848, tot voorzitter van de eerste Maastrichtse conferentie van de Vincentiusvereniging gekozen. Het separatistisch ehech had geen gevolgen voor zijn voorzitterschap. Hij bleef aan tot in 1856.⁵⁸ Na de nederlaag van de separatisten werd hij in 1850 gekozen tot lid van Provinciale Staten, in 1851 tot raadslid en in 1852 tot lid van de Tweede Kamer voor het district Maastricht. De latere burgemeester Hubert Pyls correspondeerde vertrouwelijk

⁵⁵ Widdershoven, o.c., pag. 88-92; *Journal du Limbourg* en *De Limburger*, 15 oktober-30 november 1848; *Journal du Limbourg*, 16 oktober 1848, pag. 4, kol. 1.

⁵⁶ Boogman, o.c., pag. 668; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 2998, Gouv. aan MvJ, 16 november 1848, no. 2998, minuut; ARA, ABiZK, inv.no. 60, dos.no. 1702, Gouv. aan MvBiZ, 15 november 1848, zonder nummer, expeditie.

⁵⁷ Wenk aan de Roomsche Katholieke geestelijken, o.c., passim; Haussleiter, o.c., pag. 116; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3013, Gouv. aan MvBiZ, 21 november 1848, no. 3013, minuut; ARA, ABiZ2, inv.no. 13, dos.no. 1 december 1848, no. 24, Gouv. aan MvBiZ, 29 november 1848, zonder nummer, expeditie; RAL, PA, inv.no. 499, dos.no. 3098, Gouv. aan MvJ, medio december 1848; ARA, KdK, inv.no. 4481, Gouv. aan Kon., 15 december 1848, VGR 61, expeditie.

⁵⁸ Met dank aan P.J.A. Nissen die de gegevens over de eerste Maastrichtse conferentie van de Vincentiusvereniging ter beschikking stelde uit zijn in voorbereiding zijnde studie “Geen aalmoezen maar liefdadigheid. Maastrichtse notabelen in de strijd tegen het pauperisme”.

met Van Scherpenzeel. Hij heeft zijn banden met de separatisten voor de historie goed verborgen weten te houden. Hij wenste evenwel baron Van Scherpenzeel in Keulen of Aken te ontmoeten om hem zaken mede te delen, die hij niet aan de post wilde toevertrouwen.⁵⁹ En ook Hubert Pyls werd in 1851 raadslid, in 1852 lid van de Kamer van Koophandel, in 1855 lid van Provinciale Staten en in 1861 burgemeester van Maastricht.⁶⁰

De carrières van Pyls en van Van Wintershoven bevestigen het beeld dat in juli 1848 door de gemeenteraad was opgeroepen: Maastricht was niet uit principe tegen de separatie geweest, maar uit pragmatische en materiële overwegingen. De voormalige, felbestreden separatisten waren in ieder geval politiek noch sociaal paria's geworden.

⁵⁹ Bundesarchiv Aussenstelle Frankfurt am Main, Archief van de Duitse Bond, inv.-no. 53/54, Pyls aan de baron [Van Scherpenzeel-Heusch], 30 juli 1848, expeditie.

⁶⁰ M.K.J. Smeets, "Maestrichtois tremblez tous ... nous vous gouvernons." W.H. Pijls en de gemeenteraadsverkiezingen te Maastricht in 1855, in: *Campus Liber*, Maastricht 1982, pag. 414-429, passim.